

Marcel Beyer

Kaltenburg

roman

FRAKTURA

Naslov izvornika *Kaltenburg*

© Suhrkamp Verlag, 2008.

© za hrvatsko izdanje Fraktura, 2010.

© za prijevod Zaklada S. Fischer po nalogu programa TRADUKI

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-151-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 741204

Marcel Beyer
Kaltenburg

prevela s njemačkog
Snježana Božin

Fraktura

“Ah, samo mala ptičica –
nema posebno ime.”

Vladimir Nabokov: *Govori, sjećanje!*

I

Sve do svoje smrti u veljači 1989. Ludwig Kaltenburg čekao je da se vrate čavke. Još tijekom svoje posljednje zime posjetiteljima s uvjerenjem govori da će jednog dana par tih bjelookih ptica iz porodice vrana odabrati kamin u radnoj sobi za svoje gnjezdište i sa svojim leglom osnovati novu koloniju čavki. “Znam, tek će za nekoliko mjeseci početi svijati gnijezdo”, objašnjava sugovornicima, učenicima ili novinarima koji su za nepun sat vožnje kroz snježni krajolik Donje Austrije stizali iz Beča. Govorio je da jasno vidi budućnost. Umotan u vuneni pokrivač, veliki zoolog Ludwig Kaltenburg sjedi uz prozor, karirani uzorak i gusta sijeda kosa, sada već jako loše čuje, ali prisutnost duha nije izgubio.

“Ptice bježe od dima”, kaže, i zato smatra da nije preporučljivo od rana jutra do kasnih večernjih sati ložiti peć u maloj pokrajnjoj zgradi. Slika kasnog Kaltenburga okruženog s nekoliko električnih grijalica. Opušten je. “Mlade čavke morat će se snaći bez mene, toga sam itekako svjestan.”

Prije nego gosti uspiju uljudno prosvjedovati kako će ih poštovani gospodin profesor na kraju sve nadživjeti, Kaltenburg počinje opisivati silazak takozvane čavke dimnjačarke do njezina gnijezda koje se nalazi u potpunome mraku. Nakon stanovitog oklijevanja i trčkanja, ptica kljunom prema naprijed skače u ulaz umjetne pećine, izvo-

di okret, raširenim se krilima upire o hrpav zid dimnjaka, pruža noge i odupire se kandžama. Zatim se oprezno, moglo bi se reći korak po korak, nastavlja spuštati u dubinu, dva metra ili više. Glasan štropot, tutnjava, struganje. Snimke te više puta dnevno ponavljane procedure stvaraju dojam da čavka bespomoćno pada s velike visine, ali zapravo je sasvim suprotno: svaki pokret svjedoči da je riječ o promišljenom postupku i krajnjoj spretnosti.

Nitko se ne usudi proturječiti profesoru. Njegova posljednja kolonija razišla se prije mnogo godina, ali još uvijek nitko živ ne poznaje čavke tako dobro kao Ludwig Kaltenburg. Tog ledenog siječnja Kaltenburg sebi i svojim gostima opisuje komešanje nadolazećih generacija čavki, a kada se u invalidskim kolicima okrene na mjestu, poneki se posjetitelj zapita čuje li zaista zvuk gumenih kotača na parketu, ili već razabire tihi zov čavke koja nevjerojatno stvarno oponaša škripanje guma. Kaltenburg naginje glavu kao da osluškuje. Radijatori brundaju. U dimnjaku krilo čavke struže o čađav kamen.

2

Ptice bježe od dima. Kaltenburgu je osamdeset godina kada se počinje rastajati od starih rukopisa koje osjeća kao sve veći teret. Umjesto da spali dnevničke zapise i bilješke za predavanja, džepne kalendare, nacрте članaka i dijelove korespondencije, on ih s uživanjem malo-pomalo povjerava svojim šticienicima. Čak i sve pripreme za studiju, koja je pod naslovom PRAOBLICI STRAHA objavljena 1964., tako dobivaju novu namjenu nakon što su više od dva desetljeća zaboravljene ležale zaključane u ormaru iz doba Marije Terezije.

Tijekom nekoliko lijepih proljetnih dana Ludwig Kaltenburg je listove radne verzije rukopisa kao materijal za

gniježđenje podijelio glodavcima i patkama koji žive u njegovu domaćinstvu. Nekoliko listova s popisom natu- knica prepustio je mladom zerdavu s kojim je osjećao prijateljsku povezanost. U ljeto Kaltenburg sjedi na terasi iza kuće, promatra prostrani vrt, ribnjak, livadu, zatim iz kutije za cipele na svojim koljenima uzima šaku papirića s bilješkama. Kada se u suton pačići s roditeljima vraćaju kući, sa zahvalnošću prihvaćaju drvenast papir umjesto hrane koja im se daje za igru.

Kaltenburg je PRAOBLIKE STRAHA oduvijek smatrao ce- zurom u svom opusu. Prva knjiga koja je, nakon dvanaest godina odsutnosti, nastala u zemlji iz koje potječe, u Au- striji. Prva knjiga u kojoj Kaltenburg otvoreno poseže za opažanjima koja je sakupio tijekom boravka u Dresdenu, mada u uvodu naglašava da je na tu ideju došao dok je ronio pred obalama Floride. Njegovo prvo opsežno istra- živanje nakon završetka Drugoga svjetskog rata koje nije odmah prevedeno na ruski, ako se izuzme nepotpuni sa- žetak koji je kolao u samizdatu. Tek je 1995., povodom šeste godišnjice njegove smrti, jedna mala specijalizirana izdavačka kuća iz Peterburga objavila cjelovito izdanje bez značenjskih pogrešaka u prijevodu, ali, nažalost, sa zbunjujućim naslovom koji bi na njemačkom otprilike glasio JA – LUDWIG KALTENBURG I STRAH. Sovjetski Savez nestao je sa svih zemljovida, a među ruskim čitateljima više nije bilo interesa za djela zoologa po imenu Kalten- burg.

Nijekano je sâmo postojanje knjige. Njezina se autora prešućivalo. Glasno ga se osuđivalo. Snažno napadalo. Na konferencijama demonstrativno izbjegavalo. Kolege iz SAD-a predbacivale su mu otuđenost od stvarnosti. Kolege iz Europe nemar u radu. Protiv formulacije da je strah tako čudesan prirodni mehanizam da ne može dje- lovati u svrhu očuvanja života, borili su se i pedagozi i teoretičari konflikta sve do osamdesetih godina. Navodno

je za vrijeme jedne televizijske rasprave neki prijatelj iz mladosti stao pred kameru i Kaltenburga – “Ludwig, znam da nas sada gledaš” – izričito pozvao neka se drži svoje struke i jednom zauvijek okani spekulacija o svojstvima čovjeka. Ludwig Kaltenburg je s PRAOBLICIMA STRAHA postao poznat u čitavom svijetu.

3

Za nekoliko mjeseci naklada je dosegla visinu koja se, s obzirom na to da je riječ o djelu jednog zoologa, nije smatrala mogućom, a Kaltenburg je, navodno, od honorara kupio mercedes s pomičnim krovom.

Ponekom čitatelju koji nije upućen u struku vjerojatno se smučilo već pri čitanju prvih poglavlja, u kojima Kaltenburg nije naumio ništa drugo osim prikazati panoramu mogućih reakcija na strah koje su poznate svakom pažljivom promatraču životinjskog svijeta. Tako se zna da mlade ptice pjevice – autor ovdje govori o jelovim sjenicama – nakon što se izlegu, unatoč dovoljnoj količini topline i hrane mogu ubrzo uginuti ukoliko im je gnijezdo trajno izloženo gruboj tréšnji koja se neredovito ponavlja. Opažanja su pokazala da se ta slijepa bića bez perja lecaju već u jajetu ako primjerice gnijezdo dotakne grana koja pada.

Jedan podulji odlomak bavi se fenomenom mitarenja izazvanog strahom, naglim odbacivanjem pojedinačnih pera ili nekoliko njih u trenutku šoka. Glavno je obilježje te pojave izostanak djelovanja nasilja, kao što to očigledno pokazuje primjer grlice koja pri preletu čistine u svojoj blizini začuje pucanj: grlica se zaustavlja u zraku, ispušta kišu perja na tlo kao da je pucanj bio namijenjen njoj; da, kao da su se zrna sačme zabila u njezino tijelo – ali u idućem trenutku nastavlja let, mada vidno uznemirena i

oslabljena gubitkom perja. Prema Kaltenburgu, to mitarenje izazvano strahom u odrasle ptice na neki način predstavlja nastavak djetinjeg straha od tréšnje, ali s bitnom razlikom da su samo neke individue sklone takvu ponašanju. Kaltenburg navodi primjer uzgajivača u čijoj se volijeri sa zebama nalazila ženka izuzetno sklona takvu ponašanju. Uzgajivač je uvijek pazio da svoje ptice obuhvati rukom što je moguće opreznije, ali mu je usprkos tome, kada je prvi put htio uzeti zaspalu zebu iz kaveza s mamcem, na dlanu ostalo zapanjujuće mnogo perja s njezina trbuha. Nakon tog doživljaja ženka je gotovo neizbježno mitarila od straha kad god bi ugledala jastreba ili mačku.

Suprotnost prikazu mitarenja izazvanog strahom predstavlja odlomak o hijenama. Te životinje ne pokazuju nikakvu potrebu za bijegom kada se nađu u blizini čovjeka, ne poznaju strah, a poneka se hijena čak i u divljini usudi toliko približiti čovjeku da ne bi predstavljalo gotovo nikakav napor zatući je batinom. Ostatak lovačke družine ovakve događaje, navodno, promatra izrazito ravnodušno.

U srednjem dijelu knjige Kaltenburg, na temelju vlastitih opažanja tijekom pedeset godina, pojmovno razgraničava različita iskustva straha, da bi se zatim u poglavlju SMRTNI STRAH posvetio senzacionalnom ciklusu fotografija na kojima su portreti pavijana i koja je u najodvratnijim okolnostima nastala u prirodnom okruženju majmuna. Autoru ju je na korištenje dao prijatelj, redatelj filmova o životinjama: izraz pavijanova lica u posljednjem trenutku života, u kojem je shvatio da ovaj put neće pobjeći napadaču, prema Kaltenburgu se ne razlikuje od izraza lica čovjeka koji je bez nade u spas izručen svom smrtnom neprijatelju.

Sve do te točke, piše Kaltenburg, studija je zapravo ograničena na trezvenu bilancu zooloških spoznaja od

početka dvadesetog stoljeća. I zaista: kolege iz struke kao i predstavnici drugih disciplina negoduju samo zbog jednog poglavlja koje je naslovljeno POGLED U BUDUĆNOST: BEZIMENI STRAH i koje je posvećeno odnosu životinje i čovjeka u ekstremnim uvjetima. U prvim se reakcijama isticalo da je autor ovdje prešao granicu. Jedan nekadašnji suradnik ljutito je izjavio kako je Ludwig Kaltenburg očigledno zaboravio kamo pripada.

Kaltenburg pripovijeda o zatvoreniku koji niz godina provodi u samici i svoj osjećaj izgubljenosti ublažava sklapanjem prijateljstva s vranama koje svaki dan dolaze na prozor njegove ćelije. Govori o uobičajenoj praksi da službene pse tijekom dresure muče strujnim udarima kako bi se jače vezali uz svoga gospodara. Govori o štakoru. O promatranju ptica pred Staljingradom i pred Lenjingradom, i pita se omogućava li paralizirajuća blizina smrti ljudima i životinjama osobito jasan pogled. Ludwig Kaltenburg, doduše, ne otkriva odakle mu materijal za njegove primjere, ne navodi ni pisane ni usmene izvore. Na taj se način izlaže predbacivanjima da se koristi gotovo neprovrjeljivim navodima i da svoje teze razvija na temelju fenomena koji mu nisu poznati iz vlastita opažanja.

To vrijedi i za dresdensku epizodu iz veljače 1945., kada je “dobar poznanik” ili, kako se na drugom mjestu navodi, Kaltenburgov “učenik”, tijekom nekoliko sati na čoporu majmuna koji su pobjegli iz razorenoga zoološkog vrta navodno uočio izuzetno neobično ponašanje. Svjedok događaja – tada još dijete – navodno je tijekom noći u kojoj se Dresden pretvorio u prah i pepeo, tragajući za roditeljima, lutao po najvećem gradskom parku; idućeg je jutro i dalje bio doslovno izvan sebe, lišen bilo kakve svijesti o samome sebi. Na rubu parka Großer Garten zastao je kod grupe rastrojenih ljudi među koje se umiješalo desetak čimpanzi, ili orangutana, ili rezus-majmuna

– točnog sastava tog čopora Kaltenburgov se svjedok ne može sjetiti.

Preživjeli ljudi spuštenih su pogleda tražili poznata lica. U jednom su trenutku i čimpanze počele promatrati crte lica na tijelima koja su nepomično ležala na tlu; izgledalo je kao da naizmjenice gledaju u oči mrtvih i živih tražeći savjet. Promatraču se učinilo da je među životinjama primijetio nešto poput olakšanja kada su se ljudi trgnuli iz svoje apatije, kada su počeli skupljati posvuda razbacane leševe i slagati ih jedan do drugog na neoštećenom dijelu travnjaka. Čimpanze ne znaju ništa o identifikaciji preminulih članova obitelji, ništa o mrtvima koji se jedan do drugog polažu u travu i ništa o tome kako se leš hvata za ramena i stopala i nosi do istoga takvog leša. A ipak su se majmuni, jedan za drugim, priključili tom poslu, izvještava Kaltenburg ne navodeći tko mu je taj prizor opisao. Ja.

Gdje su ti starački osjećaji koji bi me zapravo trebali preplaviti, zašto me ne obuzima vrućina, gdje je, pitam se, ona čista ludost združena s ispitivačkim pogledom. I gdje je staračko šepirenje u prisutnosti žene koja je više nego upola mlađa, ali ipak pokazuje zanimanje za mene, pa makar samo za moje riječi dok razgovaramo, i ja se potajno čudim što u mom ponašanju nema naznaka onog smiješnog skakutanja, kriještanja ili kostriješenja, ni najmanji trag onog vabljenja koje bih, dok sam bio mlađi, očekivao od posijedjelog gospodina poput mene.

Gdjekad gotovo čeznem za tim da sam jedan od onih muškaraca koje sam često vidao i koji čine ono što se od njih u njihovoj dobi očekuje. Nespretno bih prtljao po džepovima hlaća i iz njih izvukao čistu bijelu maramicu kojom bih neprestano prelazio preko čela i sljepoočica, a ovoj mladoj ženi pred mojim očima ne bi palo na pamet tome se čuditi, mada je tek konac ožujka i uopće nije vruće. Osim što bi suosjećajno upitala može li mi možda donijeti čašu vode, ne bismo li trebali načiniti kratku stanku, što bi značilo da će mi dati uvid u svoj život, nešto što muškarcima svoje dobi nikada ne dopušta. Spuštene bih glave dao naslutiti kako mi, na neki način, odgovara to što je predložila, dok vlažnom maramicom prelazim preko zatiljka i zamišljam da mi kapljice znoja s kože ne brišu vlastiti, nego njezini mladi ženski prsti.

Kako sam nekada žalio vršnjake koji su se neprekidno razmetali svojim znanjem latinskog i grčkog, šapćući čak i riječi poput “omnibus”, kao da na taj način dami pokraj sebe odaju kakvu tajnu informaciju. Ali dok su ti tada starmali mladići postali mudra gospoda koja iz dana u dan u tišini promatra nekoliko vlati trave, ili su veselo pobonavili pa sasvim pogrešno preporučavaju svoje pikantne pretpovijesne viceve, ja se sada pred ovom mladom prevoditeljicom razmećem svojim latinskim i kažem: *Carduelis carduelis*, polako, tako da može zapisati, kažem: *Carduelis chloris*, njezina se tablica polako puni, rekao sam: *Carduelis spinus*.

Imena ptica. Štiglič, zelendur i zelenčica. “Zaboga, zašto želite naučiti imena ptica?” upitao sam je kada me nazvala i objasnila da je pred njom sastanak na kojem se očekuje visoki gost s engleskoga govornog područja koji se ne želi samo informirati o gospodarskom razvoju nakon 1990., kao što to zahtijeva protokol, nego i, kao deklarirani ljubitelj prirode, sa svojim domaćinima u uskom krugu razgovarati o ovdašnjoj flori i fauni. Sama imena, doduše, nisu problem, njih lako može naučiti napamet, ali istovremeno ne prepoznaje svaku životinju, pa me tako zamolila da joj poklonim sat-dva svog vremena kako bismo prošli engleske, njemačke i latinske nazive, imajući, za svaku sigurnost, pred sobom odgovarajuće stajace preparirane primjerke.

Dogovorili smo sastanak u Zbirci, mom nekadašnjem radnom mjestu koje se svojedobno nalazilo dolje u gradu. Pogled na razrušene ostatke dvorca. Skupine turista divile su se Fürstenzugu, za ljetnih bi dana iz uličice u moju sobu prodirali glasovi, ruski žamor, švedski žamor, a uz njih uvijek jednako služben glas turističkog vodiča. A uvečer bih stajao uz obalu Labe i promatrao kako se iznad Hofkirche skupljaju galebovi. Ovdje su mi, u novoj zgradi, dali malu prostoriju u hodniku s radnim sobama, još uvi-

jek dolazim skoro jedanput tjedno, nešto me vuče k svla-kovima. Gospođu Fischer je neki od kolega uputio na mene, “I nemojte zaboraviti”, viknuo sam u slušalicu, “da se morate voziti sve do Klotzschea, izvan grada, jer zoo-loške zbirke u nekadašnjem Staleškom domu više ne po-stoje”, a ona je odmah zatim spustila slušalicu.

Dočekaao sam Katharinu Fischer gore na stubama, iz otvorenog smo hodnika skrenuli u trakt sa zbirnkama, s dnevnog svjetla kroz staklena vrata na umjetno svjetlo, prošavši pored natpisa MOLIMO NE UNOSITE HRANU U ZBIRKU. Tišina. Neonske svjetiljke jednolično osvjetljavaju po-pločene bijele zidove, teška žuta željezna vrata, usku traku pločica pod našim nogama. Dvokrilna vrata pored natpisa KRALJEŠNJACI, SUHI, žuta su poput limuna, poput kanarinca i dovoljno široka da se kroz njih bez poteškoća u zbirku može unijeti dermoplastika odraslog slona, mada se sada u prostoriji iza njih uglavnom nalaze životinje koje bi se bez ikakvih problema mogle transportirati u džepu jakne. Neću se uspjati naviknuti na tu zgradu, neću se više morati navikavati; preseljenje krajem 1998. istovremeno je ozna-čilo moj oproštaj od Ornitološke zbirke.

Ona s vremenom sve tjeskobnija skučenost Staleškog doma, onaj jednom slatkast, a drugi put prodoran miris strvina, alkohola i otrova koji je, ovisno o vremenskim prilikama, iz preparatorskih radionica prodirao u naše prostorije, vlaga, pljesnivi zidovi i na njima provizorni krov, voda koja prodire za dugotrajnih obilnih kiša. Opa-snosti koje su prijetile uništiti naše preparate, a dugoročno i naše zdravlje, da, čak i DDT koji smo tolike godine vlastoručno raspršivali nad otvorenim ladicama: sve je to za mene toliko usko povezano s mojim radom u Zbirci da bi mi bilo teško ovdje, u novim prostorijama, nešto prepoznati, uključujući samoga sebe, kad ne bi bilo ovih dobro poznatih životinja.

“Vi niste rodnom iz Dresdena, zar ne?” oprezno je upi-

tala gospođa Fischer nedugo nakon što smo se pozdravili. Ona obično najkasnije nakon treće rečenice po naglasku otkrije porijeklo ljudi, ali kod mene još uvijek nije sigurna. “Ne bih mogla pogoditi čak ni stranu svijeta”, rekla je vadeći olovke i notes iz naprtnjače i bacivši prvi pogled na ptice koje sam joj pripremio.

Točno, nisam odavde, a to što sam početkom 1945., s jedanaest godina, došao u Dresden ponajprije mogu zahvaliti slučaju, odnosno tadašnjim okolnostima, jer su moji roditelji bili odlučili napustiti grad Posen i krenuti na Zapad. I prije toga smo se, po svemu sudeći, već nekoliko puta selili, jer u roditeljskom domu nisam poprimio nikakva posebna jezična obilježja, a o dijalektu da i ne govorim. Sklon sam povjerovati da im je čak pri odabiru dadilje za mene bilo važno da govori jasnim standardnim njemačkim jezikom.

Pamtim sebe u nedjeljnoj košulji kako sjedim na klupi u našoj kuhinji dok mi dadilja vlažnom krpom prelazi po golim nogama. Jesu li moji roditelji tada, u veljači, povelili dadilju s nama u Dresden?

Dugoročno pamćenje, kratkoročno pamćenje. Prevoditeljica me zamolila da načinimo stanku, pola sata, tijekom koje želi da joj se odvrati pozornost od imena ptica kako bi provjerila jesu li se sva koja sada postoje u kratkoročnom pamćenju zaista zadržala i u dugoročnom pamćenju. To će provjeriti tako što ću je ja poslije ispitati, ali u ovih pola sata ne želi pred očima imati preparirane životinje bilo stoga što se sada likovi i riječi sami moraju spojiti u mašti, bilo što se zbog prisutnosti ptica nakon nekog vremena osjeća nelagodno: sjede na svojim granama kao da su upravo sletjele, kao da će u idućem trenu odletjeti dalje, a tko nije navikao na ovakav prizor boji se da će ih svojim nemirnim pokretom otjerati. Tako smo se iz prostorije bez prozora sa zbirkom snesenih jaja i stajaćim

preparatima povukli u moju sobu, pa sam mogao pripaliti cigaretu i Katharini Fischer ponuditi kavu.

Pogled joj je lutao po visećoj polici na kojoj je ležalo nekoliko svezaka iz naše knjižnice kojima sam se posljednjih tjedana koristio, pored njih stoji moja mala priručna biblioteka; prevoditeljica je letimično primijetila ČASOPIS ZA ORNITOLOGIJU, INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE PTICA pored GRZIMEKOVA ŽIVOTA ŽIVOTINJA I WASSMANN. Uvezani rječnici na najvišoj polici pod ovim svjetlom djeluju mnogo starije nego što jesu, njemačko-rusko-njemački, njemačko-englesko-njemački, izdanja prije i nakon pada Zida, malo ulubljena, s vremenom potamnijela kao da ih godinama nisam uzimao u ruke. PRAOBLICI STRAHA ne stoje na ovoj polici.

Ne, te noći, kada smo došli u ovaj grad, koji se tada spremao pretvoriti u zgarište koje više ne zaslužuje naziv "grad", moja dadilja nije bila sa mnom dok sam, umotan u pokrivač, ležao na travnjaku u parku Großer Garten. Ljudi oko mene, park prepun ljudi, čučali su u mraku, hodali gore-dolje, tiho razgovarali, bez riječi gledali u nebo, a svi ti ljudi bili su stranci. Blizu mene se šćućurio stariji par, u odsjaju svjetla izgledalo je kao da se na licu muškarca poigrava svjetlost svijeće. Rubovi njegovih kapaka, brazde oko usta i kratka brada bili su sad crveni, sad žućkasti, bijeli i zatim tamnosivi kada bi nad vrhovima krošanja preletjeli oblaci. Žena je nosila dobar, ali ne više sasvim nov kaput, širok šal obavio joj je gornji dio tijela, ne znam je li imala kapu, šešir, glava joj je počivala na muškarčevu ramenu. Iscrpljeni, pod vedrim nebom, jedne zimske noći u veljači, zadrijemali su. Buka kakvu nisam čuo nikada do tada odvrtila mi je pozornost od njih dvoje.

Prilično smo dugo sjedili pred poredanim pticama, to jest ona je sjedila, a ja sam ubrzo ponovno ustao i stao za stol kako bih joj ukazao na bitne razlike kod zeba, s lijeva

na desno, iz njezine perspektive: zeba, planinska zeba, konopljarka, sjeverna jurčica, polarnu jurčicu ostavimo po strani, ovdje bi nas samo iritirala jer je se ne može uvijek sa sigurnošću identificirati, idemo dalje sa žutari-com, zimovkom ili zimnicom i batokljunom, sve četiri zebe trubačice izostavit ćemo usprkos njihovu lijepom ružičastom perju, zatim rujnica i kavkaska rujnica te, u usporedbi s drugima, golemi polarni krivokljun, krstokljun omorikaš, škotski krstokljun, krstokljun borikaš i na koncu ovdje češljugarke, zelena ovčica, zelendur i češljugar, poznat i pod imenom štiglić.

Dok sam koračao uz red ptica, ona je u svojoj otvorenoj bilježnici počela crtati tablicu, najprije odgovarajući engleski nazivi, nabavila je engleski priručnik o pticama, listala je po svom PETERSONU, porodica zeba: chaffinch, brambling, linnet, twite, redpoll, serin, bullfinch, hawfinch i tako dalje, sve do siskin, greenfinch i goldfinch za štiglića. Dakle prekinuo sam je, štiglića nikako ne smije zamijeniti sa zlatnom zebom, ili ga na koncu još svrstati u isti red sa zelendurom, engleski: snowfinch, koji uopće nije zeba nego vrabac jednako kao što se ni scarlet rosetfinch ne bi smjela prevesti kao rujna čečevica, jer se on na njemačkom zove rujnica, a rujna čečevica samo u Švedskoj.

Možda za početak od nje zahtijevam previše, ali odmah sam znao da se od prevoditeljice koja se tako zadivljujuće savjesno priprema za razgovor koji se možda, ne, čak vrlo vjerojatno u pripremljenom obliku nikada neće održati, ni u kom slučaju ne može zahtijevati premalo. Gospođa Fischer se koristi PETERSONOM, djelom koje ne konzultiram baš često jer, iako je strukturirano na uobičajen način, uvijek sam ga smatrao donekle nepreglednim jer su tablice, opisi i karte podijeljeni u zasebna poglavlja. Stavio sam joj pokraj njega SVENSONN–MULLARNEY–ZETTERSTRÖMA, lijevo su opisi, desno ptice u protusvjetlu, obrisi ptica u

niskoj magli, i Katharina Fischer ih je prepoznavala na prvi pogled; stvar je u tome da vrstu ptica ne treba određivati u sobi, nego u njihovu prirodnom okruženju.

I kako bih do kraja zakomplicirao cijelu stvar – tako sam počeo rečenicu kad mi se učinilo da se malo predugo zadubila u priručnike za određivanje vrsta – nikako nemojte zamijeniti nazive sparrow i sparrow jer, ovisno o tome imate li posla s Englezom ili Amerikancem, on će misliti ili na pravog vrapca, ili na strnadicu iz Novoga svijeta koja se ovdje, doduše, može naći, ali samo kao gost koji je zabunom dolutao preko Atlantika. Englezi strnadice zovu jednostavno i lako pamtljivo: bunting.

Bojao sam se da su moje primjedbe u tom trenutku toliko zbunile prevoditeljicu da je poželjela da nikada nije odlučila odraditi taj posao. Htio sam malo-pomalo pojednostaviti cijelu stvar, izdvojivši najprije neke vrste zeba koje se ne mogu naći u našem kraju i o kojima slijedom toga, nadam se, neće biti govora kada gospođa Fischer na svom sastanku otpravi ptice na putovanje među jezicima. Maknuo sam nekoliko primjeraka sa stola: bjelokrili krstokljun, sinajska rujnica, zlatni batokljun i batokljun klekaš, crvenočela, sirijska, korzička i planinska žutarica, gorska jurčica kao i lijepa siva planinska zeba nestali su iz našega vidokruga i cijeli je postav već djelovao mnogo preglednije, smatrala je Katharina Fischer.

Vidim se kako sjedim u bijeloj košulji, snop svjetla kuhinjske svjetiljke ne seže do mene, zaklanja me moja dadilja, košulja je sva izgužvana i možda bi se, kada bih bio osvijetljen, mogle raspoznati tamne mrlje na tkanini, blato, drvene bojice, zgrušana krv. Maria. Nije mogla imati ni dvadeset godina.

Te noći u parku Großer Garten samo su mi na trenutak glavom prošli roditelji i nakon toga, začudo, nestali iz mojih misli kao što su poslije i nestali, nikada nisu pro-nađeni. Sigurno su poginuli, ali ja sam se, protivno svakom razumu, uvijek iznova poigravao mislju da su preživjeli i da su zapravo oni mene smatrali mrtvim te da su im, kako se nisu mogli smiriti i nisu dali otjerati, možda u jednom trenutku, u naletu iznimne surovosti, čak pokazali vatrom unakažen leš dječaka; kako ništa nisu mogli učiniti i nitko im nije htio pomoći, nakon nekoliko tjedana otišli su dalje. Znam, za tu sam se misao hvatao uvijek kada bi mi pred oči došli stariji muškarac i žena koji su se šćućurili na travnjaku tik do mene. To su mogli biti moji roditelji. A ja ih u mraku jednostavno nisam prepoznao. Dvije prilike ostarjele u trenu, s opekotinama na licu: takvo što nikada do tada nisam vidio – kako sam gledajući mrtve mogao zaključiti da su to moji živi roditelji. Jer ipak ovo lice, kada sam se prvi put ponovno vidio u zrcalu, nije imalo nikakve sličnosti s onim koje sam poznao s fotografija i iz sjećanja.

Jadnice, što ste si to natovarili na vrat, izletjelo mi je u jednom trenutku, i čim sam to izrekao, htio sam se ugristi za jezik – koliki si je posao prevoditeljica natovarila na vrat: usred ožujka naučiti napamet ovdašnji svijet ptica. Da je gost na svoje putovanje u Dresden ipak krenuo zimi ili, što se mene tiče, usred ljeta, mogao je pričekati samo nekoliko tjedana, ali ovako ona mora zapamtiti nazive svih zimskih gostiju, i to uz ptice koje sjede na jajima i ljetne goste, jer jedne još nisu sve otišle, a druge se još nisu sve vratile.

“I zatim ste zapeli u Dresdenu?”

Moglo bi se to i tako reći, zapeo sam ovdje, iako smo se, nakon rastanka s Posenom, u Dresdenu zaustavili samo

na proputovanju. Moj se otac, koji je bio botaničar, ako se dobro sjećam, sastao s kolegama, a majka mi je pokazala grad u kojem je provela neko vrijeme prije mog rođenja, možda najsretnije razdoblje u svom kratkom životu. Činilo mi se da to osjećam dok smo šetali starim dijelom grada, ako se od jedanaestogodišnjaka uopće može očekivati da takvo što osjeća. Vjerujem da smo išli putovima kojima je već prolazila kao djevojka, i nikada se nije koristila novim nazivima nego se držala Theaterplatza, Augustus-Straße i Jüdenhofs i Frauenstraße kada bismo zastali i kada mi je htjela nešto ispričati; bilo je sunčano, toplo, prividno proljeće koje nas je okruživalo usred veljače. Poslijepodne smo dugo sjedili u kavani i promatrali što se vani događa, Wilsdruffer Straße, Scheffelstraße, Webergasse, sve je to tijekom tih sati još postojalo, grad je bio pun ljudi i ja sam tu i tamo hvatao poglede, pogled prognane djevojčice, starijeg muškarca koji je šepao, mada sam se strogo držao onoga što su mi roditelji, iako naša obitelj uopće nije bila u opasnosti, u trenutku kada nas nitko nije promatrao utuvili u glavu: nikada ne gledaj SS-ovca ravno u oči.

Za mene je taj dan – znam kako to čudno zvuči – bio pravi praznik iako se dogodio mali incident kojeg se stidim i kojeg sam se, da budem iskren, i kao odrastao čovjek još dugo stidio. Došli smo s Theaterplatza, to je moralo biti prije podneva, i penjali smo se uz Staleški dom stubama prema Brühlsche Terasse, kada sam otkrio natpis: ZABRANJEN PRISTUP ŽIDOVIMA. I da, djeca teško mogu potisnuti nalete okrutnosti, djeca se gdjekad ponašaju kao luđaci, ali unatoč tome nema isprike, ne znam što me je spopalo: stao sam i obuzeo me osjećaj trijumfa, već na pola stubišta pogledao sam gore prema onom natpisu i počeo sam stupati – više nisam hodao, stupao sam – uz preostale stube, mi smijemo na Brühlsche Terasse, mi nismo Židovi. Gore sam se okrenuo, pod sobom sam vidio

Hofkirche, Augustusbrücke, Italienisches Dörfchen, ali i svoju majku koja je stigla do podnožja stubišta. I ona je zastala. Sjećam se kao da je bilo jučer, vidim njezine oči koje su se odjednom suzile i osjećam kako joj se ruka na kraju rukava teškoga zimskog kaputa trza: moja majka, koja me nikada u životu nije udarila, zamalo me nasred ulice ošamarila.

Moja dadilja dakle zaista nije putovala s nama, bijela nedjeljna košulja s tamnim mrljama i dječak sav izvan sebe na klupi u kuhinji. Možda su je roditelji još iste noći otpustili.

Majka me tog fašničkog utorka čak odvela u Muzej životinja, koji je očito često posjećivala tijekom svojih dresdenskih dana, kada se još zvao Zoološki muzej, ali čim smo s Postplatz skrenuli u Ostra Allee, vidjeli smo da zgrada više ne postoji, izgorjela je u zračnom napadu prošlog listopada. Moja majka očigledno nije znala za to, jednako kao što ja toga dana nisam mogao znati da stojim pred ruševinom institucije u kojoj ću, mnogo godina poslije, i sam raditi.

Za ručak je otac još bio s nama. Sjedili smo negdje na prvom katu uz prozor i gledali dolje na veliki trg, što znači da smo se na Altmarktu vjerojatno okrenuli i vratili, sunce je sjalo unutra, gotovo je blještalo, a mi, utroje, sami za stolom uz prozor. Vrlo osebujna, blijeda svjetlost, na mom se tanjuru pušio pire-krumpir kao da ga sunčeve zrake zagrijavaju. Kraj njega grašak i njemački beefsteak, najvjerojatnije doraden s mnogo krušnih mrvica, koji sam ostavio nagrižen. Beefsteak: tu sam riječ upravo bio naučio, kod nas se kod kuće kaže kosani odrezak, ta nova, strana riječ koja mi se, kada sam je otkrio u jelovniku, učinila istovremeno obećavajućom i odbojnom, i kada sam pri naručivanju odlučio da ću se upustiti u taj pothvat, to se nije dogodilo zato što mi se jeo kosani odrezak, nego više zato što sam htio vidjeti, okusiti je li objašnjenje što

mi ga je dao otac bilo točno, ili se unatoč približno istom izgledu i sličnom okusu iza toga ipak krije nešto sasvim drugo. Ne, nije bilo isto, iako su roditelji već pomalo očajno ustrajali na tome da se radi samo o drugoj riječi.

Majka je svoju prekrasnu tamnu kapu od vidrina krzna ostavila na bijelom stolnjaku sve dok nisu počeli servirati jelo. Majka mi se kao uvijek činila vrlo elegantnom, privlačila je poglede, ali tog dana, u tom restoranu, bilo je i zlobnih pogleda sa susjednih stolova, otac je to primijetio.

“Daj, molim te, makni tu svoju kapu sa stola.”

Ona se međutim pretvarala da ništa od toga nije vidjela, da ništa nije čula, i namještala je njegovu uvijek ukoso svezanu kravatu, popravila je čvor, promotrila ovratnik, pogledala oca u lice: on se okrenuo i iskrivio usne, ali ona je znala da mu se to sviđa, jednako kao što mu se sviđa što je stavila nakit, svoje biserne naušnice, narukvicu i malu ogrlicu, pa nismo bili u bijegu, bili smo na izletu u veliki grad, a ta žena nasuprot njemu bila je njegova žena, sasvim svejedno što drugi gosti u restoranu mislili o tome kako je odjevena. Ona, u jednostavnoj haljini, s ukusno oblikovanom poludugom kosom, i on, u odjeći odabranoj kao da ne može odlučiti između posjeta velikom gradu i planinarenja, s grubim rukavicama bez prstiju zbog kojih mi je bilo malo neugodno dok sam promatrao drugu gospodu kako uredno uz rub stola odlažu svoje rukavice od jelenje kože s prstima. Majka je rukom prošla kroz očevu uvijek nepočešljanu čupavu kosu, to su bile njihove igre u mojoj prisutnosti. Gledao sam dolje na trg, gledao sam u sunce, došlo je jelo, stavio sam kapu od vidrina krzna na prozorsku klupicu.

Otac je s velikim tekom jeo svoj svitak od kupusa, koji se ovdje zvaao svitak od zelja. Ne znam što je obavljao prijepodne, jer je njegov sastanak s kolegama botaničarima bio zakazan tek za poslijepodne, i obratio sam po-

zornost na razgovor roditelja tek kada je majka odjednom spustila glas. Sada, pomislio sam, priča što se dogodilo na Brühlsche Terasse, ali taj događaj nije spomenula ni jednom riječju, govorila je o Muzeju životinja.

“Nisam mu, nažalost, ništa mogla pokazati, ni veliku njorku, ni svijet kukaca. Muzej je zatvoren. Ne, nije neradni dan. Muzeja više nema.”

Otac je odmahnuo glavom, zračni napad prošle jeseni, baš žalosno, ali majka nije dopustila da ostane na tome.

“Zato ovaj neuspjeli posjet muzeju ima smisla – barem se vidi što su oni sve u stanju učiniti.”

Ni riječi o tome tko su “oni”, je li majka okrivila Saveznike za rušenje muzeja, ili možda ipak one koji su odbili brižljivo evakuirati izložke jer su htjeli vjerovati da gradu poput Dresdena ne prijete nikakva opasnost.

Majka se sada okrenula meni kao da osjeća određeno zadovoljstvo: “Vidiš, ljudi su sposobni za sve, današnjeg ćeš se dana poslije sjećati, čitav život.”

I bila je u pravu. U godinama nakon Staljinove smrti prisjetio sam se njezinih riječi, već sam odavno bio prešao dvadesetu i saznao da zbirka tada ni u kom slučaju nije bila u potpunosti uništena: najvredniji izložci i dalje su bili uskladišteni u tajnom arhivu. Pomislio sam na svoje roditelje, uhvatio sam se kako razmišljam: “Tvoji roditelji ništa nisu slutili” dok se meni činilo da sam sada dovoljno star, da smo svi napokon dovoljno stari kako bismo saznali barem polovičnu istinu, pa makar se o njoj govorilo samo kriomice. Velika njorka: posljednji britanski predstavnik te ptičje vrste uhvaćen je 1840., posljednji islandski mužjak i ženka trećeg lipnja 1844. – ove sam podatke znao napamet poput školarca, i to dok sam se već bližio pedesetoj i kada sam prvi put imao priliku vidjeti našu dresdensku veliku njorku. Uvelike sam bio nadmašio životnu dob svog oca, svoje majke, ali još sam čuo njihove riječi, a velika je njorka do danas neraskidivo povezana

sa sjećanjem na naš posljednji zajednički obiteljski ručak.

“Zar stvarno više nećeš kosani odrezak?”

Odmahnuo sam glavom, bio sam i više nego sit od pire-krumpira i graška, tako da se moj otac, koji je sve vrijeme gledao u moj tanjur, bacio na njemački beefsteak. Pri plaćanju su se zatim moji roditelji počeli došaptavati, i već smo bili odjeveni, a oni još uvijek nisu riješili stvar: on, koji je u javnosti jeo već načete kosane odreske s tuđih tanjura, i ona, koja je svoju kapu od vidrina krzna pred svima stavila na otmjeni stolnjak – to dvoje odraslih ljudi, moji roditelji, prema mom mišljenju svjetski ljudi koji su me vodili metropolom, nisu bili sigurni koliko bi napojnicu trebali dati i priliči li se to uopće u ovom finom restoranu, u Dresdenu. Nikada dotad svoje roditelje nisam doživio takvima, gotovo stidljivima, i tek kad smo se spustili dolje i izišli na Altmarkt, vratilo im se samopouzdanje.

Moj otac, koji je u rano prijepodne trinaestog veljače vidio botanički vrt na sjevernom rubu parka Großer Garten s njegovim gredicama, i nasadima, i uredno vijugavim malim stazama, u njegovu najvjerojatnije najboljem stanju. Moj otac, koji je, po svemu sudeći, tamo htio posjetiti kolege, kojeg su tamo očekivali. Moj otac usred skupine botaničara, svi su živi, svi su više-manje zdravi, možda im se na licima već ogleda optimizam dok tiho razgovaraju o nadolazećem ljetu. Uvečer istoga dana moj će se otac, sada sa svojom obitelji, drugi put naći u parku Großer Garten, na tom širokom prostoru koji će uskoro biti prekriven kraterima, grmljem iščupanim iz korijena, raspućanim stablima i mrtvima, među kojima će biti i on.

Mog oca, botaničara, na neočekivanom je završetku njegova života još jednom privukla botanika. Bilo da nas je odveo u Großer Garten jer mu je put bio poznat od prijepodneva, bilo da je tražio zaštitu stabala, i livada, i

cvijeća koji su na njega uvijek djelovali umirujuće, bilo da je slijedio masu ljudi u bijegu iz vatre u središtu grada nadajući se da će svoju obitelj nekim čudom izbaviti od sigurne smrti.

A ja, sin koji je preživio, sve do danas ni jedan jedini put nisam otišao gore do groblja Heidefriedhof i uz jednu od masovnih grobnica prizvao u sjećanje sliku svojih roditelja. Umjesto toga odem u Großer Garten, prijedem preko travnjaka na njegovu zapadnom rubu i stanem pred stablo hrasta lužnjaka kojem su stanovnici Dresdena dali vlastito ime: hrast krhotinaš. Zsigurno je prošlo tristo godina otkad ga je netko zasadio na ovom mjestu, navodno kao granično stablo, jer o parku tada nije bilo ni govora. Tko mu se približi od strane Zoološkog vrta neće primijetiti ništa posebno: visoko, kvrgavo stablo lijepo izbrazdane kore. Ali, ako krene oko stabla, čini se kao da se kora doslovce rasprsnula, vidi se golo, otvoreno, svijetlo drvo obrubljeno debelim, loše zaraslim zadebljanjima. Pogled prema gore otkriva nakrivljene grane, kao da su rasle mukotrpno se i snažno opirući zraku, napukline i raspukli dio ispod guste lisnate krošnje, krhotine, odlomljeno drvo, posjekotine. Tek nakon nekog vremena promatraču postaje jasno da usjekline, kojih je puno čitavo deblo, zapravo tvore jednoličan uzorak: to su krhotine bombe u kori, još uvijek su tu. Na toj strani drvo je poprimilo neobičnu, sjajnu smeđu nijansu. Na tlu leži mrtvo trulo drvo, može se razmrviti vrhom cipele: već godinama se u unutrašnjosti napadnutog stabla šire gljivice, kasna posljedica bombardiranja. Hrast je preživio onu noć, ali sada će ga u trenu uništiti žuti kruh. Kod hrasta krhotinaša vraća mi se sjećanje, pred oči mi dolaze moji roditelji.

traduki

Objavljivanje ove knjige omogućio je TRADUKI, mreža za književnost koju su zajednički utemeljili Ministarstvo za europske i međunarodne poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Federativne Republike Njemačke, Švicarski savjet za umjetnost Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut i Zaklada S. Fischer.

Nakladnik Fraktura, Zaprešić

Za nakladnika Sibila Serdarević

Glavni urednik Seid Serdarević

Urednica Ana Grbac

Lektura i korektura Nana Moferdin

Grafička urednica Maja Glušić

Dizajn i prijelom Fraktura

Godina izdanja 2010., lipanj (prvo izdanje)

Tiskano u Hrvatskoj

ISBN 978-953-266-151-4

www.fraktura.hr fraktura@fraktura.hr

T: +385 1 335 78 63 F: +385 1 335 83 20

Njemačka književna zvijezda mlade generacije, Marcel Beyer, svoj je nadasve uspjeti roman *Kaltenburg* sagradio oko aluzija na stvarne ličnosti i stvorio iznimno suptilno i duhovito tumačenje dijela mračne njemačke dvadesetostoljetne povijesti. Naslovni junak, Ludwig Kaltenburg, umnogome podsjeća na slavnoga austrijskog zoologa i nobelovca Konrada Lorenza, čije je prirodnoznanstvo bilo prožeto ideologijom Nationalsocijalističke partije. Ludwig Kaltenburg, strastveni i osebujni ornitolog, ogriješio se o čovječnost napisavši dugo prešućivanu dvojbenu studiju o iskustvu straha u životinjskom i ljudskom svijetu, no ta mrlja na savjesti prati ga sve do smrti. U nezaboravnim slikama životinjskoga svijeta zrcali se ništa manje složena poslijeratna povijest podijeljene Njemačke, a u plejadu veoma plastičnih likova Beyer uvodi glasovitog umjetnika Josepha Beuysa i priznatog dokumentarista Heinza Sielmanna. *Kaltenburg* nije samo zaokružena povijesno-politička priča o Njemačkoj, već je jedan od onih velikih romana koji se lako i nenametljivo bave problemima vjerodostojnosti sjećanja i povijesti.

149,00 kn

ISBN 978-953266151-4

9 789532 661514

www.fraktura.hr